

הקדמה:

חידושו של הרב סמט שנמצא בכת"י ה'דובר ישרים'

פרשת ברכות אפרים ומנשה (בראשית מח ח - כ) העלתה כמה תמיהות גדולות בקרב המפרשים. חלקן יושבו וחלקן נותרו פתוחים. בדור האחרון העלה הרב אלחנן סמט הצעה מחודשת שעונה כמעט על כל הקשיים. הצעה זו היא מחודשת גם בגלל השימוש בכלים שלא הרבו להשתמש בהם - עירוב (פיצול) פרשיות ואין מוקדם ומאוחר בתורה.

השמחה גדלה כאשר נתגלה שכבר הקדימו בחידוש זה אחד ומיוחד מגדולי בריסק וירושלים (בכת"י שיצא לאחרונה) לפני כמאה שלושים שנה, הלא הוא - "הרב המאור הגדול שבח עוז ומגדול, חריף ובקי משנתו זך ונקי, כש"ת מוהר"ר נתנאל חיים פאפע" (לשון האדר"ת) ה'צדיק הרב המאור הגדול אוצר מלא תורה ויראה טהורה מיקירי עיר הקודש ירושלים' (לשון הראי"ה קוק) 'איש מצויין בתורה בשערי ירושלים כבוד הרב המאור הגדול וכו' מורנו הרב... (הגרי"ח זוננפלד).

הגאון ר' נתנאל חיים פאפע זצ"ל נולד בשנת תקצ"ד בעיירה אנטיפאליע הסמוכה לבריסק, בצעירותו למד תורה כמקובל באותם ימים אצל רב העיירה הרב משה צבי רבינוביץ זצ"ל.

המחבר אשר הורתו, לידתו וגדילתו בעיירה הסמוכה לבריסק, ספג את שיטת הלימוד הליטאית המוכרת לנו מבית מדרשו של הגאון מוילנא ותלמידיו. ראוי להרחיב על דרכו בפירושו לחומש, ועוד חזון למועד. ראה במבוא 'מהות החיבור' שכתב המו"ל שליט"א (נמצא בכרך על בראשית).

הוציא לאור בחייו את ספרו "דבר ישועה" על מגילת אסתר, רק לאחר שעלה ארצה בהיותו בן חמישים ושבע (בשנת תרנ"א), ולאחר שמונה שנים הוציא לאור גם את ספרו "מגיד ישרים" על הגדה של פסח, כמו"כ הביא לדפוס את הספר "תפילת ישרים". הרב זצ"ל נלב"ע בירושלים בחנוכה תרס"ו בהיותו בן שבעים ושתיים. עם פטירתו הכריזו בירושלים על ביטול מלאכה.

את פירושו לתורה לא זכה להוציא בחייו. גליונות כתב ידו היו שמורים אצל צאצאיו למעלה ממאה שנה, ולאחר טרחה רבה יצאו לאור עולם בשנים האחרונות ע"י נכד נכדתו הגאון ר' ישראל שחור שליט"א, אב"ד בבית הדין הרבני דתל אביב. הגאון המחבר זצ"ל לא זכה לקרא שם לחיבורו, ונקרא ע"י עורך הכתבים שליט"א - 'דובר ישרים'. על סמך הפסוק במשלי (טו, יג) "ודובר ישרים יאהב".

הרב זצ"ל לא התמקד רק בפירושים אלו, אלא נשא ונתן בהלכה כאחד מקדמאי עם גדולי ליטא וירושלים, ויעידו על כך ההסכמות על ספרו, ומשאו ומתנו אשר פורסמו בכתבי עת של אותם ימים, ובשו"ת גדולי הדור בזמנו (כגון ה'ישא ברכה'). בספריו ניכרת ידענות מפליגה בכל מקצועות התורה. אצל צאצאיו מצויים כתבי יד ופרסומים שונים בנושאים הלכתיים ובמקצועות הש"ס. כן ידוע להם כי קיימים בירושלים עוד כת"י הגאון זצ"ל ואשרי שיסייע לגאלם.

הגאון ה'דובר ישרים' הכביר בסוגייתנו לא פחות מעשרים וחמש קושיות! עד שלבסוף נאלץ לגלות פירוש באופן חדש. וכך הוא כותב:

"והנה הרביתי המון הקושיות והדקדוקים בפרשה זו למען הכריח על ידי זה אמיתת מה שנראה לעניות דעתי לפרש בפרשה זו באופנים חדשים אשר לא שערום הראשונים, אף שלכאורה אינו מתקבל על הדעת, אבל כוף אזניך לשמוע שבזה יתיישבו כל הדקדוקים על נכון. והנה כבר כתבתי בהקדמת הספר כלל חדש בסיפור התורה שלפעמים תכלול התורה בפרשה אחת ובסיפור

אחד שני ענינים שהיו בזמנים מתחלפים מפני השתוות הענין והסיפור או לכוונה אחרת, והקורא ידמה שהוא סיפור אחד ואינו כן, עיין שם שהבאתי איזה דוגמות לזה לפי ביאורי. על כן נראה לעניות דעתי ברור, שסיפור הפרשה מן 'זירא ישראל' שהוא פסוק ח' עד 'ויברכם ביום ההוא לאמר' שהוא פסוק כ', כל זה היה באמת תיכף בבואו אחר שאמר אל יוסף 'אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי'...."

* * * *

כל אחד נתנבא בסגנונו.

טרחנו להביא באריכות את המחדש הקדום, מגאוני ירושלים ובריסק. דבריו אלו נדפסו בשנים האחרונות בספרו 'דובר ישרים' על התורה. מחמת האריכות וכפל הדברים, דברי הרב אלחנן סמט שליט"א אשר כיון לחידוש בעל ה'דובר ישרים' הובאו בתמצית. את התמצית כתב העורך הרב שמואל בן שלום.

כמה נאה להשכיח במדור אחד מאמר נוסף חשוב - תימוכין לדרכי פרשנות מסוג זה וגילוי 'קוד לשוני' מפליא, מנכד נכדתו של הגאון ה'דובר ישרים', הג"ר ישראל שחור שליט"א, שהוציא לאור את כתבי זקנו.

במקביל לחידוש הנ"ל, מציג הג"ר ישעיה לוי שליט"א פירוש שונה לפרשה זו, בדרכו הייחודית, מבלי להזדקק לחידוש המסעיר הנ"ל. כך הוא מיישב מהשאלות שהוקשו.

כתב העת פותח את שעריו גם בנושא זה לביקורת הקוראים, ונקבל הערות והארות על סוגיא זו, כמו בשאר הסוגיות הנידונות בקובץ. המכתבים יפורסמו במדור מיוחד.

כבר אמרו בגמרא (פסחים ו:): ובספרי (בהעלותך) 'אין מוקדם ומאוחר בתורה', ורש"י לא נמנע מלהשתמש בכלל זה. ואף הרמב"ן שמיעט בזה, לא נרתע מלפרש ע"ד 'מקרא מסורס'.

אע"פ שרב פפא (פסחים שם) מסייג את הכלל 'אין מוקדם ומאוחר בתורה' - 'לא אמרן אלא בתרי ענייני אבל בחד עניינא מאי דמוקדם ומואי דמאוחר מאוחר' ופירש"י: "בתרי ענייני - בשתי פרשיות: בחד עניינא - במקראות הסדורות בפרשה אחת:" מכל מקום בשעת הצורך ראינו ראשונים שפירשו כן גם בפרשה אחת¹. יעויין במאמרו החשוב של הרב שחור שליט"א.

ישראל הלפרין

עורך

¹ יעוי' בתוס' ובר"ן שם בפסחים. וכן יעוי' ברש"י שמות ד, כ. ובראב"ע שם פסוק יט. ובחילוק בין 'מקרא מסורס' ל'מוקדם ומאוחר' עי' בספר 'מדרש התנאים' לגרז"ו איינהורן זצ"ל בסוף מידה לב [ובכלל עניינים אלו עיי"ש במידות לא - לב].

תמצית מאמרו של הרב סמט¹

א. הקושיות:

1. תיאור המפגש של יעקב ויוסף² נקטע אחרי דבריו הנרגשים של יעקב "אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי". יוסף אינו מגיב על זה כלל ועובר לסידורים טכניים של ארגון מקום מגורי השבטים בארץ גושן.

בפרשת ברכת אפרים ומנשה³ ישנם כמה קשיים נוספים:

2. יעקב אינו מכיר את בני יוסף, אחרי שבע עשרה שנות מגורים לצידם במצרים, ושואל "מי אלה".

3. אפרים ומנשה נולדו לפני שנות הרעב.⁴ יעקב הגיע למצרים שנתיים אחרי תחילת הרעב.⁵ ושהה בה שבע עשרה שנה. מכאן שלפני מות יעקב היו בני יוסף בני יותר מתשע עשרה שנה, אבל בפרשה הם מתוארים כסבילים, מוזזים ממקום למקום בידי יוסף,⁶ ובפרט מתואר שגובהם אינו עולה על ברכי יעקב,⁷ משמע שהיו אז ילדים קטנים.

ב. הצעת הפתרון

בתורה ישנה תופעה של 'סיפור מפוצל'. סיפור אחד מחולק לשני חלקים הנמצאים במקומות שונים. הסיבה לכך יכולה להיות עניינית או כרונולוגית. תופעה זו נמצאת בסיפור קבורת שרה,⁸ בסיפור פטירת משה⁹ ובסיפור נבואת המזבח.¹⁰ כך גם בפרשתנו, סיפור פגישת יעקב ויוסף חולק לשניים: חלקו הראשון, המפגש עם יוסף ודברי יעקב, נמצא בפרק מו וחלקו השני, המפגש עם בני יוסף וברכתם, בפרק מח. אם כן סיפור ברכת בני יוסף התרחש בזמן המפגש הראשון איתם, כאשר היו ילדים קטנים.

¹ השיעור נמצא בבית המדרש הוירטואלי (V.B.M) שע"י ישיבת הר עציון. שיעורים בפרשת השבוע מאת הרב אלחנן סמט.

² בראשית מו, כט והלאה.

³ בראשית מח.

⁴ בראשית מא, נ.

⁵ בראשית מה, י.

⁶ "ויגש אותם אליו", "ויוצא יוסף אותם", ועוד.

⁷ "ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו".

⁸ בראשית כג.

⁹ דברים פרקים לב, לד.

¹⁰ מלכים א יג ומלכים ב, כג, טו-כ.

הסיבה לפיצול זה היא עניינית: התורה רצתה לתאר את מפגש יוסף ויעקב ברצף עם ניסיונות המשפחה להמשיך ולהישאר מאוחדת ככתוב "וישבת בארץ גושן והיית קרוב אלי" ¹¹ ואת ברכת אפרים ומנשה ברצף עם אישור מעמדם כבני יעקב ¹² ולפני ברכת השבטים.

אם הנחה זו נכונה נראה הקבלה מעניינת בין מפגש יעקב ויוסף למפגש יעקב ועשיו ¹³ - בשניהם מייד אחרי הנפילה על צווארו של קרוב המשפחה עוסקים הקרובים בהכרת הילדים הצעירים שנולדו בינתיים. גם מילים מנחות וחלוקה למחציות תימצאנה בצורה מדויקת יותר.

ג. תקדים לשיטה זו

רעיון זה דומה מעט לרעיון הידוע בספרות חז"ל 'אין מוקדם ומאוחר בתורה'.

רב שמואל בן חפני גאון בפירושו לפרק מח מתקשה בשאלה מס' 2, מביא דוגמה נוספת משאלה דומה ששאל שאול על דוד "בן מי זה העלם" ¹⁴ כאשר כבר היה אמור להכירו ממלחמת גלית ומתרץ "מסתבר שסיפור התודעותו אליו אשר ביארנוהו היה מאוחר בזמן לסיפור גלית ונקבע לפניו על דרך מוקדם ומאוחר".

¹¹ בראשית מה, י.

¹² בראשית מז, ז.

¹³ בראשית לג, ד-ה.

¹⁴ שמואל א, י, נח.

הגאון רבי נתנאל חיים פאפע זצ"ל

בריסק, ירושלים (תקצ"ד – תרס"ו)

וידא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה *

עוד נראה לעניות דעתי באופן אחר לפרש כל הפרשה אחרי שנתעורר עוד בשאלות גדולות שיש בזו הפרשה ולא נתקררה דעתי בדברי המפרשים.

(א) יפלא על שאלתו מי אלה, כאילו לא ראה אותם מימיו והוא פלאי מאוד. ומה שכתבו המפרשים מחמת שעיניו כבדו מזוקן ראה רק שני בני אדם, אבל לא הכיר מי הם, יקשה על זה דאם כן היה ראוי לכתוב ההקדמה 'ועיני ישראל כבדו מזוקן' כו' קודם סיפור זה. אבל ממה שכתב זה אחר כך, משמע וודאי שלא זו היתה הסיבה מה ששאל מי אלה. ועוד יקשה לפי זה מיותר לשון מה שאמר יוסף 'אשר נתן לי אלקים בזה', כאילו מספר לו דבר חדש, והיה די באמרו 'בני הם' ותו לא. ומה שכתב רש"י ז"ל ששאל מי אלה שאינם ראויים לברכה כו', הנה הדרשה תדרש, אבל אין זה פשוטו של מקרא. ועוד דגם לפי דרשה זו יקשה מאוד, שהרי מקודם זה תיכף אמר, 'אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי', ואין לך ברכה גדולה יותר מזו שיתחלקו לשני שבטים בנחלת ארץ ישראל ומדוע לא נסתלקה ממנו השכינה אז באומרו דבר זה.

(ב) יקשה ממה נפשך, אם ראה אותם תיכף בבואם מדוע לא שאל מיד 'מי אלה', ואם לא ראה אותם עד אחר כך זה גופא קשיא מדוע לא ראה אותם מיד, והלא לא ניגשו אליו עד אחר כך שהגיש אותם אביהם, ומסתמא היו עומדים או יושבים במקום אחד בכל אותה העת בדרך ארץ רחוק ממנו מעט.

(ג) 'קחם נא אלי', למה לא אמר אל הבנים עצמן גשו נא אלי ואברך אתכם. וכן מה שכתב אחר כך 'ויגש אותם אליו', ובפעם השניה 'ויקח יוסף את שניהם' כו', 'ויגש אליו', למה לא יגשו בעצמן. ואם בפעם השניה יש לומר מפני קפידת יוסף שיהא עומד מנשה מימין יעקב הוצרך להגיש אותם בסדר זה, אבל בפעם הראשונה דמשמעות הכתוב שלא הקפיד יוסף בסדר, שלא היה רק לחיבוק ונישוק למה הוצרך יוסף להגישם?

(ד) 'וישק להם ויחבק להם', למה שינה כאן הסדר ממה שמצינו במקומות אחרים שהחיבוק קודם הנישוק כמו (כט, יג) 'ויחבק לו וינשק לו', וכן (לג, ד) 'ויחבקהו ויפול על צוואריו וישקהו', וכאן הקדים הנשיקה ואחר כך החיבוק.

(ה) יפלא מאוד החיבוק והנישוק גופא לאיזה צורך היה כאן, כיון שכבר היה רגיל עמם זה שבע עשרה שנה, ובפרט לדעת רש"י שאפרים היה רגיל אצלו תמיד בתלמוד. ומה שכתבו המפרשים להגביר את האהבה קודם הברכה כמו שמצינו אצל יצחק אביו שאמר 'גשה נא ושקה לי בני', הנה אין זה דומה ממש, ששם ציווה יצחק ליעקב שישקהו, וכאן נשק יעקב לבנים. (ובפרט לפי

* מתוך ספרו 'דובר ישרים', פרשת ויחי. ראה הקדמה למדור.

מה שכתבתי שם כוונה אחרת בזה, יעויין שם) ויותר יפלא אומרו ליוסף 'ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלקים גם את זרעך', מה מקום הוא לאומרו כאן קודם פטירתו. וזה המאמר היה שייך לאומרו מיד כשבא למצרים וראה את יוסף ובניו ליתן שבח והודיה למקום על זה, אבל לא כאן אחר שבע עשרה שנה שכבר נתיישן הדבר.

(ו) 'ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו', למה הוציא אותם ואחר כך הגיש אותם פעם שנית, הלא היה די בפעם אחת ולהעמידן על הסדר שרצה בתחילה. (וראיתי בראב"ע שכתב על הפסוק 'ויוצא אותם' כו', מאוחר צריך להיות. ועל הפסוק 'ויקח יוסף את שניהם' כתב וכבר לקח, וכבר ראיתוך רבים כאלה, עד כאן לשונו. ולא ידעתי כוונתו, ואולי היה קשה לו גם כן קושיא זו, על כן פירש שהכתוב ויקח יוסף צריך לומר- הפרקים מוקדם שמיד בשעת ההגשה הראשונה סידר אותם כך. ומה שכתוב 'ויוצא יוסף', הוא רק שהוציא מעם ברכיו שיעמדו אצלו מנגד כדי שיוכל להניח ידו עליהם ולברכך, והוא דחוק.)

(ז) 'וישתחו לאפיו ארצה'. כל המפרשים יפרשו על יוסף כשחזר לאחוריו מלפני אביו. ואין ידוע השתחואה זו מה טיבה בכאן. ואם כן היה דרכו תמיד מה משמיענו הכתוב. ומה שכתבו המפרשים אין בהם טעם כעיקר יעויין שם.

(ח) 'ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל' כו'. מה משמיענו הכתוב בזה, ומי לא ידע כי שני אנשים העומדים פנים בפנים יהיה ימין האחד נגד שמאל חברו ושמאלו נגד ימין חברו.

(ט) 'וישלה ישראל את ימינו' כו'. למה הוצרך כאן יעקב לשים את ידיו על בני יוסף בשעת ברכה יותר מעל בניו של עצמו שלא הוזכר בכתוב שנתן ידיו על ראש כל אחד בשעת ברכתו, וכן יצחק כשבירך את יעקב לא מצויין ששם את ידיו עליו כלל. ואם שמצינו נשיאת כפים אצל הכהנים בשעת ברכתם, וילפינן לה במסכת סוטה (לח.) מדכתיב (ויקרא ט, כב) 'וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם', אין זה רק בכהנים כשמברכין את הציבור, ודווקא בכהנים גזירת הכתוב, אבל לא מצינו כן במקום אחר, שהרי משה כשבירך את ישראל לפני מותו לא מצינו שנשא את ידיו עליהם, וכל שכן ביחיד את היחיד לפני מותו. ומה שכתוב במשה שסמך ידיו על יהושע שנאמר (במדבר כז, כג) 'ויסמוך את ידיו עליו', אין זה רק בסמיכה לשררה ונשיאות אבל לא לענין ברכה.

(י) והיא קושיא מוקדמת בפסוק, דלאיזה צורך הקדים הכתוב 'ועיני ישראל כבדו מזוקן', דלצורך עיקר הסיפור אין חילוק. דבשלמא אצל יצחק הוצרך להקדים 'ויהי כי זקן יצחק ותכהנה עיניו מראות', דבלאו הכי לא היה נוטל יעקב הברכות לפי רצון יצחק, אבל הכא כיון שהיה יודע יעקב שמנשה עומד בימינו ואפרים בשמאלו ובכוונה שכל את ידיו, אם כן אפילו היה רואה בטוב נמי היה כן, ואם שמפני שכבדו עיניו הוצרך להגיש את הבנים אליו שיראם בטוב כמו שכתבו המפרשים, אכתי קשה למה הוצרך הכתוב לספר זאת כיון שאיננו ענין וסיבה לתכלית הסיפור רק דברים של מה בכך, והוא קושיא גדולה לעניות דעתי מה שלא ראיתי שיתעורר בזה שום מפרש.

(יא) 'כי מנשה הבכור'. לשון "כי" קשה מאוד דמשמעו בכל מקום נתינת טעם. ומה שמצאו המפרשים עוד פסוקים, 'כי עם קשה עורף הוא' (שמות לב, ט), 'רפאה נפשי כי חטאתי לך' (תהלים מא, ה) שהוא לשון 'אף', אני אומר כי גם שם הוא זר מאוד לפרש כך, והמדקדק יוכל

לפרש גם שם כפשוטו ומשמעו דוק ותשכח. ובוודאי לא ימצא בלשון הקודש לשון תהפוכות. וקצת מפרשים אמרו שהוא נתינת טעם למה שלא הפך בעצמו את מעמד אפרים בימינו ומנשה בשמאלו. לזה אמר שלא רצה לבייש את מנשה כי הוא הבכור, וגם זה דחוק למבין ואין להאריך.

יב) 'ויברך את יוסף'. היה לו לומר ויברך את הנערים. שהרי מתחילה אמר 'קחם נא אלי ואברכם', וכמו שאמר באמת 'יברך את הנערים כו' וידגו לרוב'. אם כן מה ענין יוסף לכאן וכך יש לדקדק לקמן שאמר 'בך יברך ישראל' דקאי על יוסף למה העמיד את יוסף לממוצע ביניהם? (יג) למה לא הזכיר בברכת הנערים כאן שום דבר מענין נחלת ארץ ישראל, כמו שהזכיר בברכת השבטים בכל אחד?

יד) צריך להבין כפל הדברים, 'האלוקים אשר התהלכו אבותי כו', 'האלוקים הרועה אותי', 'המלאך הגואל'.

טו) 'וירא יוסף כו' וירע בעיניו'. מדוע רעה זאת בעיניו, אם בעיני אביו איננו רע. כיון שבכוונה עשה זאת, ומסתמא יודע הוא מהו עושה ברוח הקודש, שבוודאי לא במקרה החליף את ידיו. ועל כל פנים היה לו לשואלו מדוע אבי אתה עושה ככה. אבל איך ערב לבו להסיר את ידיו ולאמר לו, 'לא כן אבי', כאילו הוא בעיניו כמתעתע. וחלילה שיחשוב יוסף על אביו שהוא עושה בבלי דעת להחליף את ידיו בלי כוונה וטעם כלל, כמו שחשב הרמב"ן ז"ל.

טז) איך לא הקפיד יוסף מתחילה על דברי אביו שאמר 'אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי' והקדים אפרים למנשה. ועל כל פנים היה לו להבין מלשונו שלא לחינם הוא עושה כך. שאפילו שוטה בחד מילתא, לא כל שכן אבינו הקדוש עליו השלום.

יז) 'וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם כו'. אם הוא רק דברי נביאות שידע מה שעתידי להיות בוודאי, אם כן יקשה מה יתן ומה יוסיף שימו את ידו הימנית או השמאלית על ראש המתברך כי על ידי זה לא ישתנה הגזירה, ואם הנחת ידו גורמת זאת מבלי גזירה קדומה, אם כן יותר קשה, וקמה קפידת יוסף במקומה, מדוע הוא עושה כן הלא מנשה הבכור וראוי להרבות ברכתו מן הצעיר ביתר שאת.

יח) שאם הוא רק דברי נביאות חסר מלת כי, דהיה לו לומר ידעתי כי גם הוא יהיה לעם כו'.

יט) 'ויברכם ביום ההוא'. המלים, 'ביום ההוא', אין לו שום פירוש דמי לא ידע שהיה ביום ההוא והמפרשים נדחקו בזה בפטומי מילי בעלמא יעויין שם.

כ) דלמה הוסיף עוד ברכה באותו יום פעם שניה לבנים. ואם הוא סיום ברכה הקודמת לא היה לו לומר 'ויברכם ביום ההוא' דמשמע שהיא ברכה מחודשת.

כא) 'וישם את אפרים לפני מנשה', דמשמע מן העת ההוא והלאה, הלא כבר עשה כן, שהקדים אפרים למנשה באומרו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי.

כב) למה הקדים ברכת בני יוסף לפני ברכת בניו. הלא מיד אחר כך קרא לכל בניו ובירך אותם. אם אמנם מה שאמר לו מקודם שאפרים ומנשה יהיו כראובן ושמעון, נראה שלא רצה לומר

זאת במעמד כולם שיתקנאו אחיו בזה. אבל מה שבירך אותם אחר כך במאמר, 'האלקים אשר התהלכו' כו', היה לו לברך אותם אחר כך במעמד כולם. ואם היה ירא מקנאת בניו גם בזה, היה לו לברכם שלא במעמד כולם, אבל לאחר ולא להקדים.

כג) 'לא יוכל לראות' לשון עתיד, היה לו לומר לא יכול.

כד) למה באמת ברכן בבת אחת ולא ברכן זה אחר זה, כמו שאר בניו.

כה) 'ויקח יוסף את שניהם'. שתי התיבות מיותרות.

והנה הרביתי המון הקושיות והדקדוקים בפרשה זו למען הכריח על ידי זה אמיתת מה שנראה לעניות דעתי לפרש בפרשה זו באופנים חדשים אשר לא שערום הראשונים, אף שלכאורה אינו מתקבל על הדעת, אבל כוף אזניך לשמוע שבזה יתיישבו כל הדקדוקים על נכון.

והנה כבר כתבתי בהקדמת הספר כלל חדש בסיפור התורה שלפעמים תכלול התורה בפרשה אחת ובסיפור אחד שני ענינים שהיו בזמנים מתחלפים¹ מפני השתוות הענין והסיפור או לכוונה אחרת, והקורא ידמה שהוא סיפור אחד ואינו כן, עיין שם שהבאתי איזה דוגמות לזה לפי ביאורי. על כן נראה לעניות דעתי ברור, שסיפור הפרשה מן 'וירא ישראל' שהוא פסוק ח' עד 'ויברכם ביום ההוא לאמר' שהוא פסוק כ', כל זה היה באמת תיכף בבואו אחר שאמר אל יוסף 'אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי'. (ומפני שהתחיל אז בברכת הבנים וגמר קודם מותו להנחיל השנים בנחלה, 'ויברכם ביום ההוא', לפיכך עירב כאן שני הענינים יחד). כי בלי ספק כשעלה יוסף לקראת אביו גושנה להראות אליו בפעם הראשונה לקח יוסף עמו את שני בניו לשמח את אביו גם בהם [אף שהיו אז קטנים מאוד בני שלש וארבע שנים דכתיב (מא, נ) 'וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב', וכשבא יעקב למצרים לא עברו כי אם שתי שנים מהרעב כדכתיב (מה, ו), 'ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר'].

והנה מיד כשבא יוסף ונראה לאביו הושיב את בניו הקטנים בזוית לבד, וְנִרְאָה הוּא לְבָדוֹ אֶל אָבִיו כִּי הוּא עֵיקֶר הַשְּׂמֵחָה, ואין מערבין שמחה בשמחה. ואחר כך כאשר אמר יעקב 'אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי', וגמר הדברים עמו, הביט לאחוריו וראה שני נערים קטנים עומדים 'ויאמר מי אלה' כפשוטו, שלא ידע עדיין שיש לו בנים.

'ויאמר בני הם אשר נתן לי אלקים בזה' המקום. ומפני שהיה יעקב זקן מאד וחלש מרוב הבכי והיגון אשר התאבל על בנו ימים רבים, וגם קמו עיניו משיבה והיה סבור שקרבו ימיו למות, וכמו שאמר יעקב (מה, כח) 'אלכה ואראנו בטרם אמות'. וגם כאן השלים נפשו למיתה ואמר אמותה הפעם. על כן אמר ליוסף 'קחם נא אלי' את הילדים האלה על זרועותיך מפני שהיה סבור יעקב שעדיין לא יוכלו לילך בטוב, או מפני החביבות, (ועיין בסמוך עוד טעם אחר), 'ואברכם' בטרם אמות. גם מפני שהוא הפעם הראשון שראה אותם, הוא מדרך ארץ לקרבם מיד בראותו אותם. על כן הקדים את ברכתם מיד ולא המתין עד שיברך את בניו קודם מותו [ואף שחי יעקב אחר כך

¹ ראה גדולה לכך מצאתי בתוספות עבודה זרה כד: ד"ה יתרו. - העורך המו"ל.

שבע עשרה שנה, אל תתמה על זה שהרי יצחק כשכהו עיניו אמר בעבור תברכך נפשי בטרם אמות, אף שחי אחר כך זמן רב חמשים ושבע שנה, לפי דברי רש"י סוף פרשת תולדות, יעויין שם].
 'ועיני ישראל כבדו כבר מזקן', ורמזו הכתוב ואמר, 'לא יוכל לראות', רצה לומר כדי שלא יוכל לראות, ועל ידי זה סובב שישים את אפרים בברכתו לעיקר וקודם מנשה וכמו שאפרש. והנה סיפר לנו הכתוב שכמו שקרה ליצחק כן קרה ליעקב, שכמו שליצחק על ידי שכהו עיניו לא נעשתה כוונתו, שהוא רצה לברך בעיקר הברכה את עשו בכורו וליעקב ברכה טפלה. [כמו שאמר עשו 'הלא אצלת לי ברכה' על כל פנים, מה שאצלת ליעקב ברכני גם אני אבי, באותה הברכה הטפלה על כל פנים]. ואחר כך כאשר נודע לו שכבר בירך את יעקב אמר גם ברוך יהיה, כי הבין כי לא לחינם נזדמן לו הדבר, והסכים מיד שיהיה יעקב העיקר בברכות ולעשו נתן ברכה טפילה שגם הוא יהיה לעם, אבל הוסיף ואת אחיך תעבוד שיהיה טפל ליעקב. כן נזדמן ליעקב שכהו עיניו ועל ידי זה נתחלף לו אפרים במנשה ונתן עליו ידו הימנית והתחיל לברכן, וכשהגיד לו יוסף שטעה כמו עשו ליצחק לא רצה לשנות עוד, והסכים כן שיהיה אפרים העיקר וכמו שאפרש. והנה אף שבמה שרימה יעקב את אביו בחשכת עיניו כבר שקליה יעקב למטרפסיה (=נענש), שבעבור זה רימה אותו לבן בחשכת לילה, דומה בדומה, שהחליף לו אדם באדם מבלי ראות, מכל מקום גם בענין הברכות גם כן נזדמן לו כמו שקרה לאביו שכל מה שעשה עשוי ואף שהיה מבלי דעת.

והנה מפני שזאת היתה הפעם הראשונה שזכה יעקב לראות בנים לבנו החביב, וידע יוסף שבוודאי טרם שיברכם ישק אותם ויחבק להם מפני רוב השמחה והחביבות, ויתן הודאה להשם יתברך על זה וישתחוה לו, שכן היה דרכו תמיד להשתחוות וליתן הודאה להשם יתברך על כל בשורה טובה, כמו שסיפר הכתוב למעלה שאף בעת שהיה זקן מוטל על מטתו מרוב חולשתו כששמע מיוסף הבשורה הטובה שנשבע לו שיוליכנו במותו לקבורת אבותיו, 'וישתחו ישראל על ראש המטה', כל שכן בעת ההיא שהיה שבע עשרה שנים קודם. על כן הגיש אותם מקודם, לא על מנת לברכם, כי אם להתראות עמו שיחבקם וינשקם ויתן הודאה. על כן לא הקפיד אז יוסף על סדר ההגשה, וסתם הכתוב גם כן, שאין לנו נפקא מינה מזה.

[פסוק י] 'וישק להם ויחבק להם'. מרוב שמחה וחביבות שזכה לראות גם בנים ליוסף בנו. וסיפר הכתוב כי מיד כשקרבו אליו וראה אותם נשק אותם כמו שדרך הקרובים כשפוגעים זה בזה בשעה שלא ראו זה את זה זמן רב, כמו שכתוב במשה ואהרן (שמות ד, כז) ובמשה ויתרו (שם ית, ז), כל שכן כשלא ראה אותם מעולם. ואחר כך 'ויחבק להם' שנטלם תחת זרועותיו בין ברכיו או אצל ברכיו, ויעקב ישב על הכסא וחיבק אותם מאחוריהם. ואין החיבוק הזה דומה לחיבוק של לבן ועשו ליעקב דשם היה החיבוק פנים בפנים לצורך הנישוק, וכשפסק לנשק פסק גם החיבוק, אבל כאן היה החיבוק אחר הנשיקה, ואחוריהם נגד יעקב שרצה לתופסם זמן מה בין ברכיו להשתעשע עמם, כדי ליתן הודאה להשם יתברך גם עליהם, לפיכך כתב כאן החיבוק אחר הנשיקה.

[פסוק יא] 'ויאמר ישראל אל יוסף', כמה ראוי לי ליתן שבח והודאה להשם יתברך על זה אשר 'ראה פניך' גם כן 'לא פללתי' הוא לשון תפילה, רצה לומר שגם ממך נתייאשתי לגמרי עד שלא התפללתי על זה כלל, שדמייתי שהיא תפילת שוא כי לא אוסיף עוד ראות פניך. ועתה עשה השם

יתברך עמי חסד, 'והנה הראה אותי' אלקים 'גם את זרעך'. כל זה אמר בחבקו אותם תחת אצילי ידיו והוא יושב על הכסא.

והנה הבין יוסף אשר אחרי ההודאה הזאת למקום עליו ועל בניו בוודאי הוא רוצה להשתחוות להשם כדרכו, רק שלא יוכל מפני שבניו עומדים בין ברכיו, על כן 'ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו', ואז וישתחו יעקב לאפיו ארצה. והנה פירוש לאפיו כמו על אפיו, וכן תרגם אונקלוס בהדיא 'וסגיד על אפוהי על ארעא', ורצה לומר שיעקב השתחוה להשם יתברך. ונראה שהשתחוואה זאת היתה הודאה על שניהם על יוסף ועל בניו. ואף שעל יוסף שהוא חי כבר בישרוהו בניו בהיותו בארץ כנען, מכל מקום כל זמן שלא זכה לראות בעיניו לא רצה ליתן הודאה ולהשתחוות. [בפרט לדברי המפרשים שפירשו, 'אלכה ואראנו', אם יש עליו צלם אלקים, אם עודנו ירא אלקים, כי היה ירא וחרד פן נטמע בין הערלים וסר מאמונתו חס וחלילה. וכן פירש כאן האלשיך במה שאמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי, רצה לומר צדיק מושל ביראת אלוקים הנקרא חי. לפיכך טרם ראותי בעיניו את צורתו, (כמו שכתוב (שמות יח, כא) 'ואתה תחזה מכל העם' בצורת הפרצוף כמו שכתוב בזהר), לא היתה עדיין שמחתו שלימה ולא רצה להשתחוות, כי רשעים אף בחייהם קרוים מתים ומה לשמחה זו. וזהו שאמר כאן 'ראה פניך לא פללתי', אף שנתבשרתי כבר מחייך, שמא אינך ירא ד', והנה הראה אותי אלקים גם את זרעך שגם הם זרע קדוש וצדיקים.

(כבר שמעתי בילדותי פירוש הפסוק הזה, על פי מה שאמרו חז"ל בשבת (לב). סימן לעבירה הדרוקן. ואמרינן שם בפרק שמונה שרצים (שבת קי:) חוץ ממי דקלים וכוס עיקרין, מפני שהן לירקונא. ואמרינן שם לירקונא תרין בשיכרא ומעקר עיין שם. והנה ביבמות (ס:) משמע דגם הדרוקן פניו מוריקות, וכן כתבו שם התוספות ובבכורות (מד: ד"ה לידי הדרוקן) דהדרוקן וירקון ענין אחד הם. והנה יעקב היה חרד מאוד שעל ידי שנטמע במצרים ערות הארץ פן נטמא שם עם בנות הערלים, וכמו שתמחה באמת ההיא מטרוניתא לפני רבי יוסי איך יכול להיות שבחור כזה בעצם חומו שלא יחטא עם אדונתו, כמבואר במדרש רבה פרשת וישב (פז, ח). ויש לומר שיעקב ניצנצה בו רוח הקודש גם כן שהיה לו נסיון שם עם אדונתו, אבל לא ידע לגמרי, על כן אמר ראה פניך הטהורים לא פללתי, כי דמיתי שפניך יהיו מוריקות מעבירה. ואם תאמר ששתית כוס עקרין שהוא רפואה להסיר הירקון, והנה הראה אותי אלקים גם את זרעך, מוכח שלא שתית, ואם כן מוכח שצדיק אתה, כן שמעתי בילדותי עם תוספת ביאור משלי].

[פסוק יג] 'ויקח יוסף את שניהם', והנה כאשר גמר יעקב הנישוק והחיבוק וההודאה והשתחוואה להשם יתברך שראוי להיות ראשונה, אז חזר יוסף ולקח אותם בידו להגישם אליו כאשר ציווה יעקב, 'קחם נא אלי', בידיך, 'ואברכם'. והנה תיבות 'את שניהם' לכאורה מיותרות, אבל השמיענו הכתוב בזה, שמפני שעדיין היו אז ילדים קטנים ואינם יודעים מאומה, ואי אפשר להם לכוון ולשמוע את ברכת זקנם וסגולת הברכה, שיהא המברך מכוון בכוונה שלימה והמתברך גם כן יכוון את דעתו להאזין את הברכה בלי היסח הדעת, כדמוכת במסכת מגילה (כד:). ועיין תוספות חגיגה טז. ד"ה בכהנים בשם הירושלמי וכן כתוב בשולחן ערוך סימן קכח, שכל העם יאזינו וישמעו ולא יסיחו דעתם. על כן רצה יוסף שיעקב יברך ויכוון בברכתו אל יוסף

בעצמו, שהוא יהיה צינור בברכתו אל בניו. ואפשר שכוונת יעקב באמרו 'קחם נא אלי ואברכם' גם כן היה לטעם הזה, שהוא יקח אותם ויעמוד על הברכה ויכוון דעתו ועל ידו יושפע הברכה לבניו. על כן לקח יוסף את שניהם ביחד והגישם אל אביו ורצה שיברכם ברכה אחת לשניהם כי שניהם בניו ורוצה בטובתם יחד. אך מפני שמנשה הבכור, רצה שהוא יעמוד לימין יעקב ויתן יעקב את ימינו עליו כדי שיהא הוא העיקר בברכה שיושפע עליו ביתר שאת כי כן ראוי לבכור כמו שאמר יעקב לראובן 'בכורי אתה כו' יתר שאת ויתר עז', היה ראוי לך מפני זה, על כן סיפר הכתוב שאף שתמיד כשהיה הולך יוסף עם שני בניו היו ודאי מנשה לימינו ואפרים לשמאלו, כמו שכתבו רבותינו זכרונם לברכה (יומא לו.), הרב עם תלמידיו שהיו מהלכין בדרך הגדול מימינו והקטן משמאלו. וכן היה יעקב סבור באמת כאשר אפרש בסמוך. מכל מקום כאן שרצה יוסף שיעמוד מנשה לימין יעקב בשעת הברכה, היפך הסדר בשעה שלקחם להגישם לפני אביו, ולקחם את מנשה בשמאלו כדי שיבוא לימין ישראל, ואת אפרים בימינו כדי שיבוא לשמאל ישראל. והנה סיפר הכתוב שבשעת הברכה היה אפרים בימין יוסף ומנשה לשמאלו, שנמצא לפי זה כשבירך את יוסף שעל ידו יושפע הברכה לבניו ממילא נשפע שפע הברכה מיעקב ליוסף ומיוסף לבניו. נמצא שנטל אפרים חלק בראש יותר ממנשה, גם מצד יוסף מפני שהוא עמד לימין יוסף, וגם לפי דעת יעקב שהיה סובר שמנשה עומד לשמאלו מימין יוסף כמו שאפרש, לפיכך לא רצה להופכו והנית מעמדם כמו שהם, גם כן היה לכוונה זו כדי שיהא מנשה מיומן לברכה, בין מצד יוסף בסדר מעמדם בין מצד יעקב לפי הנחת ידו, ולפי האמת היה הכל בהיפך, שהיה אפרים מיומן לברכה בין מצד יוסף בין מצד יעקב.

'ויגש אליו'. אמר הכתוב פעם שניה 'ויגש אליו', מפני שההגשה הראשונה נתבטלה לפי שבשעת השתחויה הוצרך יעקב לעמוד ממכון שבתו להשתחוות אפים ארצה ואז לקחם יוסף אליו. לכן כשחזר יעקב לשבת על מקומו הוצרך להגישם פעם שנית, וגם מפני שבפעם הראשונה לא דקדק בסדר עמידתם הוצרך לחזור ולהגישם כסדר שרצה (עוד נראה לפרש שכל את ידיו בפשוט, לפי מה שכתבתי שהיה תיכף בבואו, אם כן יפלא לנו מנין היה ליעקב לידע מי הוא הבכור הלא עדיין לא נזכר בכתוב שהודיעו יוסף מי הוא בכור. על זה אמר שכל את ידיו, כי בשעת שחבקם בידיו שכל ברוח הקודש את ידיו והבין כי מנשה הבכור).

[פסוק יד] 'וישלח ישראל את ימינו'. הנה יעקב מפני שכהו עיניו ולא ראה צורת פניהם ותמונתם בבירור עד שיוכל להכיר בין זה לזה, היה סבור שמסתמא הולך אותם לפניו יוסף את מנשה בימינו זאת אפרים בשמאלו כסדר שהוא הולך עמהם תמיד שהגדול בימינו והקטן בשמאלו ומפני שרצה יעקב לברכן בעין יפה שיהיו מתברכים בין מצידו ובין מצד יוסף, וכבר כתבתי שמצד יעקב קשה לברכן מפני שעדיין היו ילדים קטנים שלא יבינו להאזין ולכוון דעתם לכן הוצרך יעקב להוריד ידיו עליהם שבזה תתול הברכה אף בלא כוונתם. [ומפני זה נראה עד היום המנהג שעל הקטנים מניחים הידים על ראשם בשעת ברכה ולא על הגדולים] וחשב בזה יעקב שמצד יוסף שהוא צינור לברכתם הנה מנשה עומד בימינו, ומצידו יעקב יחליף ידיו שיניח את ימינו על ראש מנשה. נמצא שיהיו ידיו בהשכל כלפי שהיה סבור, כי מנשה הבכור ורצה שיהא

מזומן לברכה. ומה שכתוב ויתן על ראש אפרים רצה לומר לפי האמת היה אפרים וכן ואת שמאלו על ראש מנשה, אבל הוא היה סבור שהוא להיפך.

[פסוק טו] 'ויברך את יוסף', כבר פירשתי שהיה רצון יעקב גם מתחילה לברך את יוסף בעבור הנערים מפני שהם היו קטנים עדיין ואיך יאמר לנוכח יברך אתכם, והם אינן יודעים עוד בין טוב לרע, על כן היה יוסף יותר ראוי לקבל הברכות, ולכן אמר 'קום נא אלי' שהוא יקחם בידיו ויגש אותם אליו, וגם הוא יעמוד על הברכה. ומה שאמר 'ואברכם', כי עיקר הברכה יסוב אליהם כמו שאמר 'ויברך את הנערים', וראיה לזה מן הכתוב (הושע יא, ג) 'ואנוכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו', ועיין בבעל הטורים שהם שנים במסורה.

'ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו'. לפי מה שתרגם אונקלוס 'די פלחו אבהתי קדמו'. קשה למה הזכיר זאת בברכתו, שכל הברכות הן בענייני צרכי העולם הזה. וצריך לומר שכוונתו היתה שזכות אבותיו יעמוד להם לברכם. ומפני שהיה שפל בעיניו לא רצה לצרף את עצמו בזכות כי אם 'האלקים הרועה אותי' כו', אף על פי שאיני כדאי, כמו שאמר (לב, י) 'קטנתי מכל החסדים' כו'. ועוד היה נראה שבכל מקום שכתוב לשון זה הכוונה על ההשגחה הפרטית מן השמים לשמרם מכל רע טרם בואה, גם לפרנס ולכלכל אותם. וכן יש לפרש מה שנאמר באברהם (יז, א) 'התהלך לפני והיה תמים', רצה לומר שאני אשגיח עליך בכל פרט כמו שמשגיח על ההולך לפניו, אבל ההולך לאחוריו אינו מושגח כי אין אדם רואה מאחוריו. והושאל לשון זה גם כלפי המקום וכמו שאמר (דברים לא, יז) 'והסתרתי פני', כלומר שתהיו לאחורי ולא אשגיח עליכם והכל לסבר את האוזן. וכן הוא אומר (כד, מ) 'ה' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו' כו' (בדברי אליעזר), גם כן לכוונה זו. דאם לא כן יקשה קצת איך תבע אברהם שכר בעד עבודתו, ואין זה דרך הצדיקים. והנה אברהם ויצחק השגיח בהם השם יתברך שלא יאונה להם כל רע כלל. אבל יעקב מידה אחרת היתה לו, שהיו לו כמה צרות בחייו רק שניצול מהם דרך נס. אבל פרנסתו הזמין לו השם יתברך בכל מקום שהיה, וזהו אומרו 'האלקים אשר התהלכו אבותי לפניו', בהשגחה פרטית לשמור אותם מכל רע ולכלכלם ברעב, ואם לא יועיל להם (=לאפרים ומנשה) זכותם כל כך שלא תאונה להם רעה כלל, על כל פנים יועיל להם זכותי שהוא רועה אותי מעודי עד היום הזה, וגם 'המלאך הגואל אותי מכל רע', על כל פנים יברך אותם שיגאל אותם מכל רע.

והזכיר אצל פרנסה את השם בעצמו ואצל הגאולה מלאך, מפני שאמרו בפרק קמא דתענית (ב:) שמפתח של פרנסה לא נמסר לשליח, אבל הגאולה היא על ידי מלאך ושליח² כמו שהיה אצל יעקב (לא, יא), 'ויאמר אלי מלאך האלוקים בחלום' כו'. וכן כתוב (לב, ב) 'מחנה אלוקים זה' להצילו מעשו. וכן מצינו אצל דניאל בגוב האריות ובחנניה מישאל ועזריה בכבשן האש. וכתוב (ישעיה סג, ט) 'וישלה מלאך ויוציאנו ממצרים' וכתוב (ישעיה סג, ט) 'ומלאך פניו הושיעם'. ועיין פסחים (קית.), ובחידושי אגדות מהמהרש"א. וכלל הכוונה בברכה זו שישגיח עליהם השם

² עיין בתורה תמימה שהאריך לבאר זאת בשני אופנים - העורך המו"ל.

בשני דברים, בהספקת צרכיהם ולשמור או לגאול אותם מן הרעות. והוסיף להם עוד ברכה משולשת לענין הבנים שיפרו וירבו מאוד, ולשלושה דברים אלו נצרך כל אדם באשר הוא אדם.

[פסוק טז] 'ויקרא בהם שמי ושם אבתי'. בזה הנכון כדברי הספורנו, שיהיו עבדי השם המיוחד ברוך הוא באופן שיקרא בהם שמי ושם אבותי. אבל אם לא יהיו עובדי השם אינני רוצה שיקראו בהם שמי ולא שם אבותי, כי זרע ישמעאל ועשו אינם נקראים זרע אברהם, כאמרם 'כי ביצחק יקרא לך זרע' - ולא כל יצחק (נדדים לא, סנהדרין נט: עיין שם), ואינם נקראים רק בני נח. וכן אמר יעקב לשמעון ולוי (מט, ו) 'בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי', ועיין רש"י שם. ויתכן יותר לפי מה שכתבתי שעדיין היו קטנים ולא היה ידוע וניכר עוד מעשיהם. נמצא נכלל בברכה זו שלימות הגוף ושלימות הנפש ביחד.

[פסוק יז] 'וירא יוסף כי ישית אביו כו', הנה בכאן יש עוד קושיא שצריך להבין אימתי היה הדבר הזה. דאם היה קודם שהתחיל יעקב לברכן, (כמו שכתב הרשב"ם), היה לו לסדר סיפור זה קודם פסוק ויברך את יוסף, ולמה איחרן לכתוב אתר הברכות. ואם היה אחר כך יקשה אם כן מה יועיל במה שרצה יוסף להסיר את יד אביו מעל ראש אפרים על ראש מנשה, הלא מה דהווי הווי ואין להשיב, ועוד צריך להבין לפי זה לשון ישית בעתיד, דהיה לו לומר כי שת. ועוד יש לדקדק במה שאמר ויתמוך יד אביו להסיר אותה כו', ופירש רש"י הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו. וקשה דיותר היה לו לכתוב ויורד יד אביו להסיר אותה, ומהו לשון ויתמוך. ועוד צריך להבין לפי זה דבאמת הכל קשיא על יוסף, למה המתין ולא נתעורר מיד כאשר שכל את ידיו להסיר אותה מעל ראש אפרים.

ומה שנראה לעניות דעתי ליישב כל הדקדוקים, שבאמת מקודם כאשר בירך את יוסף לא שם ידיו ממש על ראשם כי אם תפס את ידיו ממעל לראשם כדי שיחולו הברכות על ראשם וכעין נשיאת כפים. ומחמת שכוונת הברכה היתה נגד יוסף כמו שכתבתי למעלה, לא נתן ידיו ממש על ראשם, אבל מכל מקום לא יבצר שאחרי שיווי הברכות שהשווה את שניהם בברכה אחת, שיחלק אחר כך לכל אחד ברכה בפני עצמו כפי ענינם, וזה ידע גם יוסף. והנה מקודם באשר החזיק יעקב את ידיו ממעל, והיו הברכות בשוה לשניהם יחד, לא הקפיד יוסף כל כך כיון שהברכות לשניהם בשוה, אבל אחר כך כשהיה צריך לסיים הברכה לכל אחד בפני עצמו רצה יעקב להשפיל את ידיו וליתנם על ראשם ממש, וליתן לכל אחד ברכה בפני עצמו בסוף דבריו, וזה הבין יוסף שרוצה לשים את ידיו לברכם על ראשם ממש. ולכן אמר כאן וירא יוסף כי אביו רוצה להשפיל את ידיו ולתת על ראשם ממש, והבין שהוא ליתן לכל אחד את ברכתו ביחוד, ואז הרע בעיניו שהוא רוצה ליתן את יד ימינו על ראש אפרים ממש והוא הצעיר. והנה הבין יוסף את טעותו שסובר אביו שמנשה עומד לשמאלו, על כן הרע בעיניו שיתברך אפרים בימין ברכה גדולה יותר ממנשה שהוא בשמאל, שמסתמא ירבה לעומד בימין הברכה ביתר שאת. ואם אין כאן כוונה מכוונת מאביו רק על ידי שגגה היה סבור יוסף שאם יניח לו על טעותו יהיה זה חמס למנשה בכורו בחינם. וזה היה יודע יוסף שאף אם על ידי שגגה יברך יעקב את הצעיר ביתר שאת יהיה מה שעשה עשוי, כמו שידענו מענין ברכת יצחק. מה עשה יוסף, ויתמוך יד אביו כשהיתה עדיין באויר קודם שהניח אותה על הראש ממש, תמך אותה שלא יוכל להניח

אותה ממש על ראש אפרים, והיתה הכוונה לאמר לאביו שהוא טועה בזה על ידי כהיית עיניו ויסיר אותה מעל ראש אפרים על ראש מנשה. וזהו שאמר לא כן אבי, כאשר אתה סובר שמנשה עומד לשמאלך, רק כי זה העומד לימינך הוא הבכור, שים ימינך על ראשו, על כל פנים בשעה שאתה רוצה לברכם ברכה מיוחדת לכל אחד בפני עצמו.

והנה סיפר הכתוב שמעשה אבות סימן לבנים, שכמו שהיה המעשה אצל יצחק אביו שהוא היה רוצה לברך את בנו הבכור, ועל ידי כהיית עיניו נזדמן לו יעקב הצעיר ובירך אותו ואמר גם ברוך יהיה, שהבין שמן השמים נזדמן לו כן. כן אירע ליעקב, על כן לא רצה יעקב לשנות, כיון שבשעת הברכה הכללית כשבירך ליוסף על בניו הניח את ידו הימנית ממעל לראש אפרים אף שהיתה על ידי שגגה מכל מקום הבין שמן השמים רוצים בכך שיהיה אפרים העיקר בברכה יותר ממנשה. או שבאמת הופיע לו רות הקודש באותה העת והבין שכל מה שעשה עשוי, וכמו שהתחיל לברכם וימינו על ראש אפרים כן סיים גם הברכה המיוחדת, וזהו שאמר וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי עתה, שכמו שהתחלתי לעשות, כן צריך לעשות, והניח את ימינו על ראש אפרים וסיים את ברכתו המיוחדת לכל אחד בפני עצמו.

ואמר בלשון ברכה גם הוא יהיה לעם, רצה לומר מנשה שהזכירו יוסף וגם הוא יגדל. והנה אמר יהיה לעם בכמות, וגם הוא יגדל באיכות. אולם אחיו הקטן אף שבכמות יהיה שווה לו ברוב עם אבל באיכות אחיו הקטן יגדל ממנו, וזרעו יהיה מפורסם במלוא הגוים. כי כל עשרת השבטים היו נקראים בכל העולם גם אצל הגויים על שם אפרים, כי המלכים הראשונים אשר נתייסד מלוכת עשרת השבטים על ידם היו מאפרים, והיו מלכים תקיפים ומושלמים אף על האומות, שהרי מלך מואב היה תחת יד מלך ישראל תמיד עד ימי יהורם בן אחאב. ואחאב מלך בכיפה לפי דברי חז"ל במגילה פרק קמא (יא.), ועל כל פנים היה מפורסם ותקיף עליהם כמו שהעיד עובדיה (מלכים א, יח, י), 'אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני כו', והשביע את הממלכה כו'. אבל משמלך יהוא היוצא ממנשה כתוב (מלכים ב, י, לב) 'בימים ההם החל ד' לקצות בישראל כו', ומאז היו הולכים הלוך וחסור. ורש"י פירש על פי אגדת רבותינו זכרונם לברכה (עבודה זרה כה.) דקאי על יהושע.

ובפשוטו יש לומר ויתמוך יד אביו, רצה לומר ידו השמאלית (דסתם יד האמור בכל מקום אינו אלא שמאלית כדאמרינן במנחות (לו:), שהיתה מונחת למעלה מורכבת על ידו הימנית. שהרי מתחילה כתב 'וישלה ישראל את ימינו כו', ואחר כך 'ואת שמאלו על ראש מנשה', נמצאו שהיתה השמאל מורכבת על הימין, וכשהיה רוצה יוסף להסיר את ימין אביו מאפרים למנשה היה צריך מתחילה לתמוך את שמאל אביו בידיו כדי שיוכל להסיר את הימין. ומה שכתב שהסיר אותה קאי על ריש הפסוק, 'כי ישית אביו יד ימינו', ובזה היה מתורץ קושיית התוספות במנחות (לד. ד"ה יד ימינו עיין שם).

ויותר נראה לפרש שכל את ידיו כי מנשה הבכור, על פי מה שכתבתי שזה היה תיכף כשבא יעקב למצרים. וכשאמר לו מי אלה, ואמר לו בני הם עדיין לא הודיעו כלל מי הוא הבכור ומי הצעיר. אבל יוסף כאשר הגיש אליו שיהא מנשה בימין יעקב היה סבור שממילא יתברך מנשה בימין ואפרים בשמאל כראוי להם. ואמר הכתוב שבאמת יעקב שכל את ידיו, רצה לומר

במישוש ידיו השכיל כי מנשה הבכור, ולו נאמר בנבואה כי הצעיר יהיה לגוי עצום יותר מן הבכור, ונצטווה לברכו לאפרים ביתר שאת, על כן עיקם את ידיו ויתן את ימינו על ראש אפרים, אבל יוסף היה סבור שהוא בטעות על ידי שכהו עיניו וכו', על כן אמר לו לא כן אבי כאשר אתה סובר שהעומד לשמאלך הוא הבכור, כי זה העומד לימין הוא הבכור כו'. ויאמר לו אביו ידעתי בני ידעתי מי הוא הבכור, אבל בנבואה נאמר לי לברך את הצעיר ביתר שאת. וזהו שאמר לו שתי פעמים "ידעתי", ידעתי שזה הבכור, וגם ידעתי כי הצעיר חשוב ממנו, על כן סיים את הברכה גם הוא יהיה לעם. ועל כל פנים דבריו האחרונים הוא סיום הברכה דלעיל, ובלא דברי יוסף היה רוצה לסיים בברכה מיוחדת לכל אחד וכמו שכתבתי, ולכן אמר וירא יוסף כי ישית לשון עתיד, רצה לומר כי גם בסיום דבריו ישית ידו ויתננו על ראש אפרים וכמו שכתבתי.

ויש לפרש עוד שתי פעמים ידעתי, שרצה לומר ידעתי מאברהם זקיני וגם ידעתי מיצחק אבי, שהם רצו לעשות הבכור לעיקר אברהם לישמעאל, שנאמר (כא, יא) 'וירע הדבר מאוד אל אברהם על אודות בנו', והשם יתברך אמר לו (כא, יב) 'כי ביצחק יקרא לך זרע'. ויצחק רצה לברך ולעשות עשו עיקר ונזדמן לו יעקב. ולשניהם נתברך גם הבכור בברכה כפולה שנאמר (יז, כ) 'ולישמעאל שמעתיך' כו', ונאמר לעשו 'הנה משמני הארץ יהיה מושבך'. מזה אני יודע גם כן אשר 'גם הוא יהיה לעם' כו', אולם 'אחיו הקטן יגדל ממנו'. ולפי זה צריך לומר שזה שהזכיר הכתוב 'ועיני ישראל כבדו מזוקן' כו', לאשמעינן שאף שכהו עיניו, מכל מקום ידע מי הוא הבכור ולמי ראוי לברך יותר. וטעות יצחק עשה רושם כאן לגבי יוסף שכמו שיצחק אהב את עשו הבכור ורצה לברכו מקודם ונתהפך הדבר על ידי רבקה, כן כאן היה, שיוסף רצה לברך את מנשה הבכור שהיה אהבו ונתהפך הדבר על ידי יעקב אביו.

והנה עד הנה סיפר הכתוב מה שהיה תיכף בבוא יעקב למצרים והתראה עם בנו. והנה אז עדיין לא רצה יעקב לדבר בענין חלוקת ארץ ישראל עד יום מותו ממש שיברך לכל אחיו בענין נחלתם. ועתה חזר הכתוב לענין הראשון ואמר ויברכם ביום ההוא דייקא, רצה לומר ביום מותו. ובאו שתי הברכות לפסול את הראשונים, שמה שהזכיר מקודם לא היה ביום ההוא, אלא שהביא הכתוב הסיפור ההוא בכאן להסמיך ברכה לברכה. או כלך לדרך זו, ויברכם ביום ההוא דבוק עוד לסיפור הקודם שביום ההוא בבואו למצרים סיים ברכתו ואמר ליוסף בך יברך ישראל כו', ומאז וישם את אפרים לפני מנשה בכל העניינים. על כן גם לפני מותו אמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, הקדים אפרים למנשה ולא היה תמיהא ליוסף כי כבר מיד בבואו שם את אפרים לפני מנשה, והסמיך הכתוב ברכות אלו שהיה בכאן וברכת הנחלה שברכם קודם מותו, ואמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. ועל פי אלו שכתבתי אדמה שיתורצו כל הדקדוקים שכתבתי בראש הפרשה בעזר השם יתברך, וד' יאיר עינינו בתורתו לכוון אל האמת.